

(Foto Maarten Loepmans)

Eigen volk eerst, ook zonder vreemdelingen in de buurt

De verkiezingswinst van het Vlaams Blok toont twee opvallende ontwikkelingen. De partij wint zowel in stedelijke transnationale centra als op het platteland, waar geen sprake is van transnationale migratie. Aan de basis daarvan liggen verschillende redenen en partijstrategieën, waarbij de organisatie en mobilisatie van het Vlaams Blok een belangrijke rol spelen. Hoe kan een extreem-rechtse partij winnen in een gebied waar transnationale thema's niet spelen? En hoe representatief is het verkiezingsuitslag in de grote steden?

FILIP DE MAESSCHALCK

De parlementsverkiezingen van 1999 veroorzaakten in België een omwenteling, al kwam dat meer door de regeringswisseling dan door de verkiezingsuitslag. De electorale trends die zich voordeden, bestonden reeds langer en tekenden zich deze keer nog wat scherper af. De christen-democratische CVP verloor haar hegemonie in Vlaanderen. De liberale partij VLD nam haar plaats in als partij van het welgestelde suburbane centrum van het land en de CVP hield alleen nog stand op het platteland. De socialisten werden verder uit de steden verdreven door het extreem-rechtse Vlaams Blok en de groene partij Agalev. De aanhang van de socialistische partij SP concentreert zich minder in de steden. En het Vlaams Blok ging verder met de verovering van het Vlaamse platteland.

De parlementsverkiezingen van 18 mei 2003 lijken deze evolutie niet meteen te bevestigen. De VLD versterkt zich wel als partij van het suburbane centrum en de CVP (inmiddels CD&V) kalft verder af. Het meest opvallend echter was de grote

Een lokale afdeling van het Vlaams Blok in Leuven.

overwinning van het verbond van socialisten (tegenwoordig SP.A) en Spirit, een restant van de uiteengevallen gematigde Vlaams-Nationalistische partij Volksunie (VU). De groenen (Agalev) werden weggevaagd van het politieke toneel, grotendeels ten gunste van de socialisten.

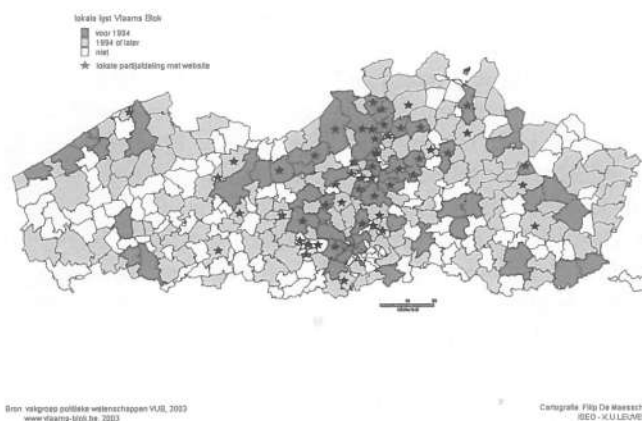
Als we deze uitslag echter ruimer bekijken, is te zien dat bestaande trends niet worden doorbroken. De socialisten nemen hun vroegere stedelijke bolwerken voor een stuk weer terug, maar het zijn vooral de minder stedelijke gebieden waar de socialisten er weer het sterkst op vooruit gaan. De groenen, hoewel gedecimeerd, zijn nog steeds het sterkst in de stedelijke omgeving. En het Vlaams Blok gaat wederom verder met de verovering van het Vlaamse platteland. Het Vlaams Blok heeft nog nooit een verkiezing verloren, en wordt daarmee groter dan de Vlaams-Nationalistische VU ooit is geweest.

Het Blok op het platteland

Een partijlandschap vormt zich niet willekeurig. Een aantal sociaal-economische conflicten speelt sterker in bepaalde gebieden dan in andere en partijen die zich rond die conflicten profileren kunnen lokale bastions opbouwen met een sterke mobiliserende kracht. Lipset en Rokkan stellen dat een aantal gebieden aan te wijzen is waar dit proces zich sterker voltrekt dan elders. Dat kan te maken hebben met de historiciteit van lokale partijorganisaties, politiek dienstbetoon, lokale verzuiling, propaganda en lokaal discours. Een stevige band tussen organisatie en electorale sterkte kan ervoor zorgen dat een partij, ongeacht nationale tendensen, in een bepaald gebied sterker blijft dan op andere plaatsen.

Dit gaat ook op voor nieuwe politieke partijen, zoals het Vlaams Blok, die zijn verbonden met nieuwe sociaal-economische ontwikkelingen. Zo staat het Blok sterk in de stedelijke omgeving, waar zij reeds lang mensen mobiliseert rond het migrantenthema. De partij is hier al wat langer aanwezig in de gemeentelijke politiek en de lokale afdelingen zijn er ook het sterkst geprofessionaliseerd. Op kaart 1 zijn de gemeenten aangeduid waar het Vlaams Blok al voor 1994 met een lokale lijst

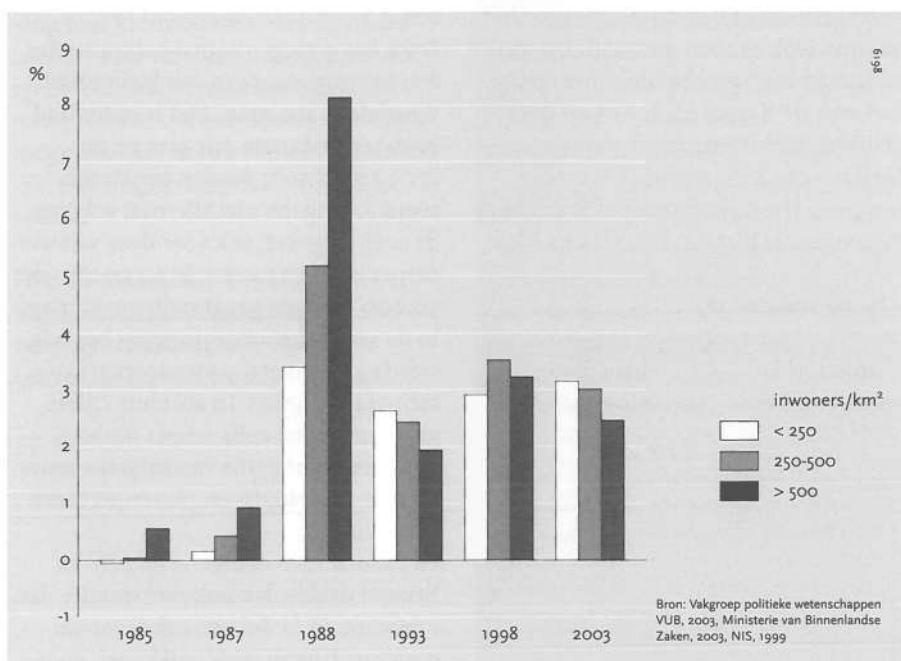
deelnam aan de verkiezingen, evenals het aantal lokale afdelingen dat over een website beschikt, wat globaal iets zegt over de professionalisering van de verschillende lokale organisaties. De organisatiegraad van de partij (het aantal leden ten opzichte van het aantal kiezers dat op het Vlaams Blok stemt) is relatief hoog in dezelfde gemeenten. De getoonde geografische spreiding komt goed overeen met de spreiding van de electorale bastions van het Blok. Met name het stedelijk gebied tussen Antwerpen en Brussel valt op, met een uitloper richting de Kempen en Oost-Vlaanderen. Het Vlaams Blok heeft dus een uitgesproken stedelijke geografie, met haar machtsbasis in Antwerpen, waar de partij ontstond. Deze electorale ontwikkelingen verspreiden zich nu echter stilaan naar de minder stedelijke gebieden. Deze diffusie verloopt voor het Vlaams Blok vanuit de stad via de suburbane omgeving naar het platteland. Reeds in 1995 gaat het Vlaams Blok daar procentueel sterker vooruit dan in de stad, en in 2003 maakt het Vlaams Blok in de niet-stedelijke gebieden zelfs haar sterkste vooruitgang sinds 1991. Figuur 1 geeft die vooruitgang van het Vlaams Blok weer in procenten van het totaal aantal geldige stemmen voor de Kamer (vergelijkbaar met de Nederlandse Tweede Kamer) in de Vlaamse kieskantons, onderverdeeld naar bevolkingsdichtheid. Vanwaar nu deze ruimtelijke uitbreiding van het electoraat van het Vlaams

Kaart 1 - De verspreiding van het Vlaams Blok in Vlaanderen.

Blok? Uit opinieonderzoek blijkt dat het migrantenthema de belangrijkste reden is voor een stem op het Vlaams Blok. Dit verbergt echter ruimtelijk verschillende motivaties. Onderzoek in de jaren tachtig en negentig wijst uit dat het succes van het Vlaams Blok in de steden niet zozeer te maken had met de reële concentratie van vreemdelingen in de buurt, maar eerder met een situatie van armoede, veroorzaakt door de economische crisis. Daardoor worden vreemdelingen beschouwd als concurrenten op de arbeids- en woningmarkt. Geleidelijk aan komen bij dat kiezerskorps relatief welgestelde mensen uit buurten of gemeenten waar geen of weinig vreemdelingen wonen. Het gaat over een aantal suburbane kiezers. Deze groep wenst veilig gebruik te maken van de stad om er te kunnen werken, consumeren en recreëren zonder daadwerkelijk in oplossingen te willen voorzien

voor de verpaupering van de steden en zijn vreemdelingen, omdat dat een bedreiging zou kunnen vormen voor hun eigen situatie. Deze strategie van distantiëring wordt in Vlaanderen nog versterkt door de angst voor de steden, die per definitie verbonden is met de angst voor diversiteit. Deze angst werd gevoed door de crisis van de jaren zeventig en tachtig en de daarmee verbonden verpaupering in de steden, en heeft zijn wortels in meer dan honderd jaar van anti-stedelijk beleid, waarbij de oplossing voor stedelijke problemen er steeds in lag de mensen uit te steden te houden danwel te halen. Deze gevoelens spelen ook op het platteland, bij mensen die weinig of niet in contact komen met de stedelijke omgeving. Actieve mobilisatie op het Vlaamse platteland blijft wel noodzakelijk voor het electoraal succes in die regio's. Eerder werd er reeds op gewezen dat de sterke organisatie van het Vlaams Blok in de stedelijke gebieden daar een blijvende mobilisatie mogelijk maakt. Nu heeft het Vlaams Blok vooral sinds 1991 sterk geïnvesteerd in zijn organisatie in de rest van Vlaanderen: "Wij hebben een netwerk geweven van afdelingen en leden in heel Vlaanderen", schrijft Gerolf Annemans in 1994. En: "Het Vlaams Blok is nu een in heel Vlaanderen verankerde partij. Het komt er nu op aan onze standpunten overal te doen opduiken." De propaganda wordt in belangrijke mate georganiseerd vanuit lokale afdelingen. Het Vlaams Blok schrijft zelf op zijn website: "Het belangrijkste politieke 'wapen' van deze afdelingen zijn de huis-aan-huis-bladen die vier maal per

Figuur 1 - Groei van het Vlaams Blok naar gemeentegrootte.

jaar door de afdelingen verspreid worden. Een nuttig maar vooral noodzakelijk antwoord op de persboycot waarmee onze partij reeds lang geconfronteerd wordt." Sinds midden jaren negentig wordt een groot deel van de lokale propaganda gesubsidieerd vanuit de nationale partijtop. De jaarlijkse uitgaven voor propaganda zijn dan ook veel hoger dan die van de andere partijen. Tegelijkertijd worden de afdelingen ook sterk gecontroleerd. Zo moet bijvoorbeeld elke publicatie ter controle aan de partij worden voorgelegd. De partijorganisatie van het Vlaams Blok is erg centralistisch: lokale afdelingen mogen het imago van de partij niet in gevaar brengen.

50 frank subsidie voor elke stem

De financiële middelen die het Vlaams Blok nodig heeft om de partij uit te bouwen, kreeg het na de monsteroverwinning van 1991. In België krijgen de partijen sinds 1989 subsidie op basis van hun sterkte in het parlement. De partijen kregen jaarlijks 10 frank (0,25 euro) voor elke stem in Kamer en Senaat (respectievelijk de Tweede en de Eerste Kamer in Nederland), aangevuld met een vast basisbedrag van 3 miljoen frank (ruim 74.000 euro). In 1993 werd dit bedrag opgetrokken naar 50 frank (1,24 euro) voor elke stem, aangevuld met een vast basisbedrag van 5 miljoen frank. Dit leverde het Vlaams Blok in 2000 bijvoorbeeld een totaalbedrag op van bijna 65 miljoen frank (1,6 miljoen euro). Na de verkiezingen van 2003 is dat bedrag nog hoger geworden. We zien ook dat met de uitbouw van lokale afdelingen het aantal lokale lijsten bij de gemeenteraadsverkiezingen sterk is gestegen. In 1988 waren er nog maar 57 lokale lijsten, in 1994 waren dat er al 144. In 2000 had het Vlaams Blok 192 lokale lijsten, op een totaal van 327 gemeenten in Vlaanderen

en Brussel (figuur 2). Er kwamen vooral lijsten bij in perifere gemeenten (kaart 1). Belangrijk is dat nu in 161 van de gemeenten één of meer kandidaten van het Vlaams Blok daadwerkelijk verkozen zijn, wat mogelijkheden opent voor propaganda en dienstbetoon. Het succes van de laatste gemeenteraadsverkiezingen lijkt nu, bij de verkiezingen van 2003, zijn vruchten te hebben afgeworpen.

Een ander aspect van lokale mobilisatie is wat we 'herzuiling' zouden kunnen noemen. Zo stelt het Vlaams Blok naar aanleiding van de ziekenfondsen dat "het Vlaams Blok niet kiest voor de uitbouw van nieuwe structuren, wel voor infiltratie in de bestaande structuren". Gezien de klassieke partijen op zijn minst een discours van ontzuiling hebben gevoerd, kan het Vlaams Blok inbreken in die (lokaal georganiseerde) klassieke zuilen. In Antwerpen en een aantal andere steden zijn daar al verschillende indicaties van.

Opmerkelijk is het feit dat het Vlaams Blok het in 2003 opvallend goed doet in het (uiteraard erg stedelijke) Brussels Gewest. Het Vlaams Blok was reeds in 1982 aanwezig in een aantal westelijke (meest Nederlandstalig gebleven) gemeenten, en heeft nu lokale lijsten in 12 van de 19 gemeenten.

In 2003 krijgt het Vlaams Blok in Brussel plots de helft meer stemmen voor de Kamer. De partij behaalt daarmee nog geen 6 procent van de Brusselse stemmen, maar wel bijna 37 procent van de stemmen voor de Nederlandstalige partijen. Er zijn echter aanwijzingen dat ook Franstaligen voor het Vlaams Blok hebben gestemd. Dit aantal kan worden geschat door het resultaat voor de Kamer en de Senaat te vergelijken. Bij het stemmen voor de Senaat moet men namelijk eerst een taalgroep (Nederlandstalig of Franstalig) kiezen, en de lijst van het Vlaams Blok

zit alleen in de Nederlandse taalgroep. Dit is niet het geval voor de Kamer, waar die drempel voor Franstaligen dus niet speelt.

Aangezien het Vlaams Blok voor de Senaat 'slechts' 28 procent van de stemmen van de Nederlandse taalgroep behaalde, kunnen we vermoeden dat heel wat Franstaligen voor de Kamer wel degelijk voor het Blok hebben gestemd. Het Blok heeft ook actief (enigszins paradoxaal ook in het Frans) gemobiliseerd onder de Franstalige bevolking. Het Vlaams Blok weet waarom. Als de partij een (absolute) meerderheid behaalt bij de regionale verkiezingen zit België met een probleem, omdat de regeringsformatie voor het Brussels Gewest een dubbele meerderheid nodig heeft: een Vlaamse en een Franstalige. En geen enkele Franstalige partij denkt eraan om een regering te vormen met het Vlaams Blok.

Brussel als breekijzer

Van de Brusselse kiezers zegt 12,6 procent tot de Nederlandse taalgroep te behoren. Deze groep kan dus met de hulp van een groep Franstalige kiezers de Brusselse instituties blokkeren. Dit contrasteert scherp met de onmacht van 28 procent van de Brusselse volwassenen zonder stemrecht: de vreemdelingen (de illegale bevolking niet meegerekend). Politici tegen migrantenstemrecht verwijzen wel eens naar de zogenaamde snel-Belg-wet, die in 1999 werd ingevoerd ter vervanging van het migrantenstemrecht, om op de zinloosheid van dit migrantenstemrecht te wijzen.

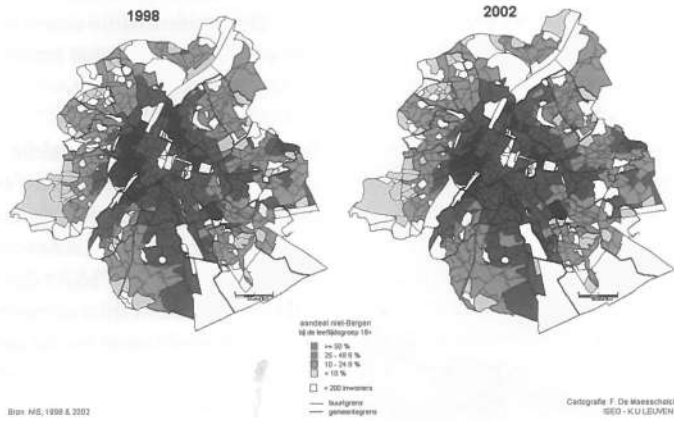
Door het gestegen aantal naturalisaties zou het nog maar om een klein aantal vreemdelingen gaan. Het is inderdaad zo dat in de laatste drie jaar ruim 171.000 mensen werden genaturaliseerd (overigens niet allemaal volgens de snel-Belg-wet, ook vóór deze wet werden er jaarlijks tussen de 20.000 en de 30.000 mensen genaturaliseerd), maar in de stedelijke omgeving gaat het nog steeds om een erg grote groep niet-stemgerechtigden. In absolute cijfers gaat hun aantal zelfs amper omlaag, door een combinatie van migratiebewegingen en leeftijds- en plaats specifieke naturalisatie.

Het aantal niet-stemgerechtigden in Brussel daalde dan ook met minder dan 1 procent. Er is wel een zeker vervangen van Turken en Marokkanen door

Figuur 2 - Vertegenwoordiging van het Vlaams Blok in de gemeentepolitiek

jaar	lijsten	aantal gemeenteraadsleden	lijsten met gemeenteraadsleden	lijsten zonder gemeenteraadsleden
1982	26	2	1	25
1988	57	23	10	47
1994	144	203	86	58
2000	192	453	161	31

Bron: vakgroep politieke wetenschappen VUB, 2003

Kaart 2 - De ontwikkeling van het stemrecht in Brussel.

EU-nationaliteiten, en een aantal grote concentraties neemt wel af (kaart 2). Toch zijn er nog heel wat buurten waar meer dan 50 procent van de mensen niet konden gaan stemmen. In Antwerpen liggen de cijfers lager, maar heel wat buurten in het stadscentrum tellen ook meer dan 25 procent niet-stemgerechtigden. Ook hier gaat het aantal niet-stemgerechtigden amper achteruit, en ligt het stabiel rond de 12 procent. Rekening houdende met het feit dat in Brussel 15 procent en in Antwerpen 10 procent van de stemplichtigen niet is gaan stemmen, kunnen we ernstig twijfelen aan de de representativiteit van het verkiezingsresultaat.

Mét deze groepen zou de verkiezingsuitslag er wel eens heel anders hebben kunnen uitzien. Het niet verlenen van stemrecht is uiteindelijk ook een partijstrategie. Strategieën, organisatie en mobilisatie van partijen zijn, in vergelijking met kiesmotieven, weinig onderzocht. Dat is onterecht. De organisatie en mobilisatie maakt haar electoraal succes in sterk verschillende contexten mogelijk. Ook in een context waarin het vreemdelingenvraagstuk nauwelijks speelt.

Filip De Maesschalck is assistent aan het Instituut voor Sociale en Economische Geografie van de KU Leuven en is redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

Buelens, J. & K. Deschouwer (2003). De verboden vleespotten. De partijorganisatie van het Vlaams Blok tussen oppositie en machtsdeelname. Brussel: VUB.

De Vos, S. & R. Deurlo (1999). Right Extremist Votes and the Presence of Foreigners: an Analysis of the 1994 Elections in Amsterdam. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie 90, nr. 2, p. 129-141.

De Witte, H. & B. Klandermans (2000). Political Racism in Flanders and the Netherlands: explaining differences in the electoral success of extreme right-wing parties. Journal of Ethnic and Migration Studies 26, nr. 4, p. 699-717.

Kesteloot, C. & F. De Maesschalck (2001). Anti-urbanism in Flanders: the political and social consequences of a spatial class struggle strategy. Belgeo 2, nr. 1-2, p. 41-62.

Lipset, M. & S. Rokkan (eds.) (1967). Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives. Londen: Collier-Macmillan Ltd.

Spruyt, M. (2000) Wat het Vlaams Blok verzwijgt. Leuven: Van Halewyck.

Swyngedouw, M. (2001). The subjective cognitive and affective map of extreme right voters: using open-ended questions in exit polls. Electoral Studies 20, nr. 2, p. 217-241.

Vandermotten, C. & J. Vanlaer (1993). Immigrants and the extreme-right vote in Europe and Belgium. In: King, R. (ed.), Mass migration in Europe. The legacy and the future. London: Belhaven Press.

Vandermotten, C., J.-M. Decroly, C. Dessouroux & Y. Rouyet (2001). Permanences et ruptures dans la électorale de la Belgique. Belgeo, 2, nr. 1-2, p. 7-39.